

ИЗВЕШТАЈ за

ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ
ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ ОД
СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И
СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

.....

ИЗВЕШТАЈ ОД ТЕРЕНСКО ИСТРАЖУВАЊЕ

ИЗВЕШТАЈ за

ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

ИЗВЕШТАЈ ОД ТЕРЕНСКО ИСТРАЖУВАЊЕ



Центар за управување со промени
Проект: Следење на административната правда

Декември, 2017

**ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ
ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ**

Издавач:

Центар за управување со промени

За издавачот:

Неда Малеска Сачмароска, Центар за управување со промени

Автор:

проф. д-р Маја Геровска Митев

Стручни соработници:

Неда Малеска – Сачмароска, Гордана Стефковска – Вељановска

Уредник:

Гордана Стефковска – Вељановска

Лектура:

АД ВЕРБУМ

Дизајн и печатење:

Бригада дизајн

Тираж:

200 примероци (Бесплатен/некомерцијален тираж)

- CIP – Каталогизација во публикација
- Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје
- 364.2/.6(497.7)(047.31)
- ГЕРОВСКА Митев, Маја
- Извештај за перцепциите на граѓаните за правата и услугите од социјална заштита и социјално осигурување: извештај од теренско истражување / [автор Маја Геровска Митев; стручни соработници Неда Малеска-Сачмароска, Гордана Стефковска-Вељановска]. – Скопје: Центар за управување со промени, 2018. – 34 стр.: граф. прикази; 25 см
- Публикацијата е во рамките на проектот: « Следење на административната правда». – Библиографија: стр. 34
- ISBN 978-608-4818-33-5
- а) Социјална заштита и осигурување – Македонија – Извештаи COBISS.MK-ID 106791178



Овој производ е подготвен во рамки на проектот „Следење на административната правда“ финансиран од Владата на Обединето Кралство, со поддршка на Британска амбасада Скопје. Мислењата и ставовите наведени во оваа содржина не ги одразуваат секогаш мислењата и ставовите на Британската Влада.

Содржина

Вовед.....	5
1. Осврт на актуелните состојби и предизвици во социјалната заштита и социјалното осигурување во Р. Македонија	7
1.1. Центри за социјална работа.....	8
1.2. Агенција за вработување (Центри за вработување).....	10
1.3. Фонд за пензиско и инвалидско осигурување	11
1.4. Јавни установи за згрижување и воспитување деца	12
1.5. Јавни установи за социјална заштита на стари лица	12
2. Наоди од квантитативното истражување за перцепциите на граѓаните во однос на квалитетот на услугите од социјална заштита и социјално осигурување	13
3. Заклучоци и препораки за унапредување на услугите од социјалната заштита и социјалното осигурување во Р. Македонија	25
3.1. Заклучоци во однос на перцепцијата на граѓаните за услугите во доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување:.....	25
3.2. Препораки за доменот на социјална заштита и социјално осигурување	26
3.2.1. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на социјалната заштита.....	26
3.2.2. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на вработување	30
3.2.3. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на пензиското и инвалидското осигурување.....	31
3.2.4. Зголемување на довербата и праведноста кон/на социјалната држава	32
Референции	34

Вовед

Јавниот систем на социјална заштита и социјално осигурување во Р. Македонија датира од средината на XX век, кога се воспоставени темелите на неговото нормативно и институционално уредување. По осамостојувањето на Р. Македонија, системот на социјална заштита и социјално осигурување е предмет на континуирани промени кои водат кон негово приспособување како кон глобалните трендови така и кон националните демографски, економски, социјални и политички специфичности.

Во доменот на социјалната заштита, клучни промени кои се случиле по 1991 година се однесуваат на: плурализација на социјалната заштита, децентрализирање на дел од социјалните услуги, активација на корисниците на права на парична помош од социјалната заштита, деинституционализација како и воведување на социјалната инклузија како еден од принципите на социјалната заштита.



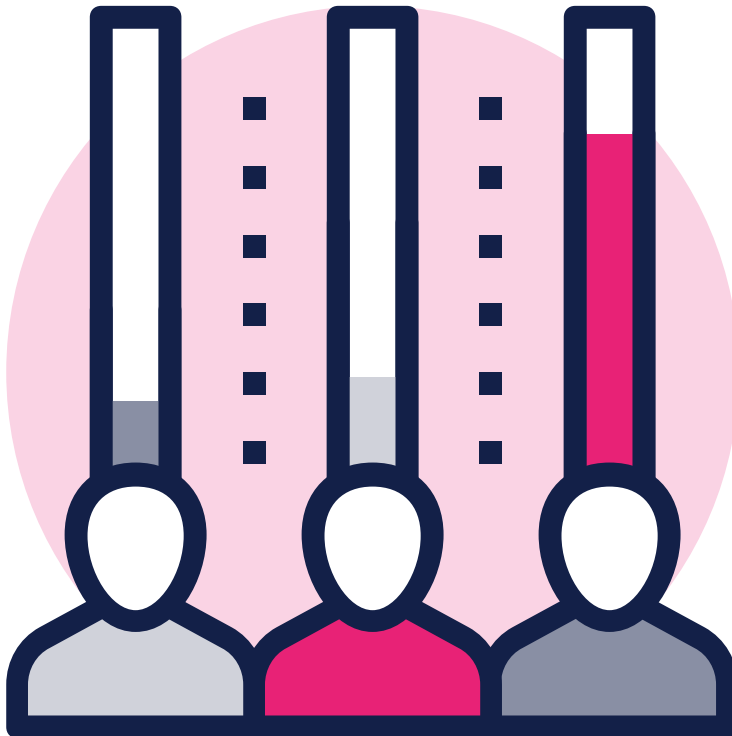
Во доменот на социјалното осигурување¹, реформите беа многу потемелни и се однесуваа на: воведување нов модел на капитално финансирано пензиско осигурување, воведување ограничувања во осигурувањето во случај на невработеност (од аспект на висина и должина на правата), како и континуирано намалување на придонесите (од бруто-платата) за социјално осигурување.

¹ Имајќи предвид дека дел од правата и услугите кои произлегуваат од здравственото осигурување се предмет на третирање во друг извештај на Центарот за управување со промени (ЦУП) како дел од една поширока анализа, во овој дел тоа е исклучено од анализата.

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Промените во системот на социјална заштита и социјално осигурување се засноваа на неколку видливи принципи: намалување на улогата на државата како обезбедувач на права и услуги во доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување на сметка на поголемо учество на приватниот и граѓанскиот сектор; намалување на општата или генерациската солидарност на сметка на зголемување на личната или индивидуалната одговорност; како и намалување на јавните издатоци за социјална заштита на сметка на воведување кофинансирани или приватно финансирани социјални права и услуги.

Актуелниот систем на социјална заштита и социјално осигурување во Р. Македонија е израз на несоодветен баланс меѓу огромниот број незадоволени социјални потреби на населението и ограничените институционални, човекови и финансиски капацитети на системот. Имајќи ги предвид овие состојби, анализата во продолжение има цел да ги отслика перцепциите на граѓаните за дел од правата и услугите на социјалната заштита и социјалното осигурување, заради нивно пресретнување преку посеопфатна и поефективна социјална политика.



1. Осврт на актуелните состојби и предизвици во социјалната заштита и социјалното осигурување во Р. Македонија



Системот на социјална заштита и социјално осигурување во Република Македонија претставува збир од голем број права и услуги во доменот на вработувањето, социјалната заштита, детската заштита, пензиското и инвалидското осигурување, осигурувањето во случај на невработеност, како и здравственото осигурување. Ова поглавје е наменето да даде осврт на клучните состојби и предизвици во однос на правата и услугите кои се нудат преку центрите за социјална работа, центрите за вработување, детските градинки, јавните установи за сместување стари лица, како и преку Фондот за пензиско и инвалидско осигурување. Сите споменати институции се под ингеренција на Министерството за труд и социјална политика². Во таа смисла, заклучоците и препораките од ова поглавје примарно се наменети за креаторите на социјалната политика, но, секако, и за институциите кои ги нудат услугите во доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување, како и за локалните власти под чија надлежност се дел од анализираниите институции (детските градинки и јавните установи за сместување стари лица).

² Иако Фондот за пензиско и инвалидско осигурување го именува Владата на РМ, Министерството за труд и социјална политика обезбедува законитост во работењето на институциите во кои се остваруваат правата за пензиско и инвалидско осигурување.

1.1. Центри за социјална работа

Во Р. Македонија има 30 центри за социјална работа од кои седум се општински центри за социјална работа, додека останатите 23 се меѓу-општински центри. Стручни служби поврзани со дејноста, кои функционираат во рамки на центрите за социјална работа, се: Служба за права на парична помош од социјална заштита и Служба за социјални услуги.

Согласно официјалните статистички податоци за 2016 година, во однос на социјалната заштита, преку центрите за социјална работа понудени се: 115.257 услуги од социјална заштита, 4.262 мерки на социјална заштита и 29.266 услуги на социјална работа за малолетни и полнолетни корисници.

Овие права и услуги се обезбедени од страна на 1.116 вработени, од кои 664 стручни работници со високо образование (Државен завод за статистика, 2017). Споредбата меѓу обемот на понудените права и услуги и бројот на вработените во центрите за социјална работа укажува на несоодветен размер, односно дека доминира бројот на мерките и услугите кои се нудат преку центрите за социјална работа, наспроти несразмерно помалиот број вработени кои ги обезбедуваат споменатите услуги.

Согласно досега направените студии и анализи, клучни предизвици со кои се соочуваат центрите за социјална работа во изминатите години се: „неспроведување на советодавната работа (стручна работа) поради обемната административна процедура околу доделувањето на паричните давања; немање соодветен број стручен и технички персонал, како и соодветна техничка опрема, канцеларии, теренски возила, компјутерска опрема кои ќе овозможат стручно и соодветно обезбедување помош; непостоење подрачни единици на ЦСР во руралните средини“ (Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, 2010).

Поединечните права и услуги кои се предмет на квантитативното истражување во рамки на овој извештај се однесуваат на: социјалната парична помош, социјалните услуги како и родителскиот надоместок за трето дете.

Социјалната парична помош (СПП) како право од системот на социјална заштита може да го користат сите лица кои се способни за работа, кои активно бараат работа и кои се материјално необезбедени. Од официјалните статистички податоци на Државниот завод за статистика се покажува дека во 2016 година ова право го користеле 28.018 лица или

1,77 % од населението во РМ на возраст над 18 години. Доколку се направи споредба со вкупниот број невработени се покажува дека бројот на корисниците на СПП претставува 12,45 % од вкупниот број невработени во РМ. Гледано низ призма на домаќинствата, во 2016 година, во 18 % од домаќинствата во Р. Македонија имало корисник на правото на социјална парична помош. Клучни предизвици идентификувани во однос на социјалната парична помош се: ниската основница/износ, проблеми поврзани со критериумите за пристап до правото, како и неповрзаност на социјалната парична помош со правото на детски додаток (УНИЦЕФ, 2013; Македонска платформа против сиромаштија, 2016).

Социјалните услуги кои се нудат преку центрите за социјална работа вклучуваат: посредување во институционална заштита – згрижување во установа за социјална заштита, упатување на користење услуги на дневен центар/центар за дневно или времено згрижување, сместување во згрижувачко семејство, сместување во мал групен дом, упатување на организирано живеење со поддршка, како и поддршка и помош на поединец и на семејство. Дополнителни социјални услуги се нудат во однос на советодавната и советувалишната работа поврзана со семејни ризици, брак и бракоразводи, малолетничка деликвенција и сл. Сепак, споредбата на финансиите кои се одвојуваат за паричните надоместоци наспроти услугите, посочува на недоволна развиеност на социјалните услуги. Во таа смисла, некои од клучните предизвици се: одвојување на обврските на ЦСР во однос на паричните права и социјалните услуги, севкупна занемареност на социјалните услуги, како и недоволни социјални услуги за старите лица и лицата со хендикеп (УНИЦЕФ, 2013).

Родителскиот надоместок за трето дете е право воведено во 2009 година кое следува за секое трето живородено дете. Согласно официјалните статистички податоци, бројот на корисниците на ова право е во постојан пораст, односно од 1.898 корисници во 2009 година на 23.915 корисници во 2016 година. Гледано од аспект на висината на средствата која се исплаќа за овој паричен надоместок (8000 ден.), како и фактот дека за ова право нема приходен праг, односно дека ова право го користат и лица кои имаат високи приходи, се доведуваат во прашање целите на социјалните издатоци кои се исплаќаат преку системот на детска заштита. Согласно анализата на *Finance Think* (2016), клучните предизвици поврзани со ова право вклучуваат: непостигнување на крајниот ефект на оваа мерка во однос на зголемување на наталитетот (и покрај фактот дека се зголемува бројот на третородените деца во државата), трошоците и придобивките на програмата покажуваат негативна сегашна нето-вредност што придонесува за потреба од преиспитување и редизајнирање на програмата.

1.2. Агенција за вработување (Центри за вработување)

Агенцијата за вработување на РМ нуди услуги во делот на вработување поврзани со: посредување во вработување, советување за вработување, професионална ориентација, осигурување во случај на невработеност како и спроведување на активни програми и мерки за вработување. Центрите за вработување се подрачни единици на Агенцијата за вработување на територија на една или повеќе општини. Во Р. Македонија има вкупно 30 центри за вработување, како и поголем број дисперзирани канцеларии. Заклучно со декември 2016 година, АВРМ имал вкупно 504 вработени, од кои 52,8 % вработени на активни политики и 31,15 % вработени на пасивни политики за вработување (АВРМ, 2017).

Во рамки на овој извештај, фокус на анализа се само активните програми и мерките за вработување. Согласно Годишниот извештај за работа на АВРМ за 2016 година, со состојба на 31.12.2016 година, во АВРМ евидентирани се: 104.523 невработени лица и 96.251 други лица кои бараат работа. Во текот на 2016 година, преку центрите за вработување процесирани се 4.606 барања за посредување за вработување, реализирани се 284.476 активности/услуги како помош и советување за вработување (во чии рамки е направено профилирање на 7.665 невработени лица, како и 160.860 индивидуални планови за вработување), во професионална ориентација и кариерно советување учествувале 3.061 невработено лице, додека 6.644 невработени лица користеле паричен надоместок во случај на невработеност. Согласно оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2016, во користење на програмите и мерките биле вклучени 13.572 лица. Обемот на споменатите мерки и услуги реализирани преку центрите за вработување е несомнено голем. Согласно податоците на АВРМ, во спроведувањето на активните мерки и услуги биле вклучени 52,8 % од вработените (или 266 вработени).

Официјалните статистички податоци укажуваат на голем обем административни обврски поврзани со активните мерки за вработување, додека, од друга страна, нивното финансирање во 2014 година како дел од БДП изнесувало скромни – 0,3 % (согласно податоците на ММФ, 2017). Врз основа на направените анализи (Мојсоска-Блажевски и Петрески, 2015) се заклучува дека клучни предизвици во однос на мерките за вработување се: зголемување на ефикасноста на дел од активните мерки, редизајнирање на таргетирањето на невработените лица, приспособеност на мерките на индивидуалните потреби на корисниците и сл.

1.3. Фонд за пензиско и инвалидско осигурување

Согласно податоците од Фондот на пензиското и инвалидското осигурување на РМ, во оваа институција „се остварува политиката за развој на пензиското и инвалидско осигурување, се следат состојбите, се преземаат соодветни мерки за унапредување на системот на пензиското и инвалидско осигурување и за рационално користење на средствата потребни за обезбедување на правата од пензиското и инвалидско осигурување, се решаваат правата за остварување старосна, инвалидска и семејна пензија, правото на распоредување на друго соодветно место, правото на соодветно вработување, правото на преквалификација или доквалификација и правото на соодветни парични надоместоци, правото на паричен надоместок за телесно оштетување, правото на најнизок износ на пензија и се врши исплата на пензии и други права од пензиското и инвалидско осигурување“.³ Согласно последниот Извештај на Фондот за 2016 година, во стручните служби на Фондот вработени се 645 вработени, од кои 60 % во подрачните единици низ Републиката, додека останатите во стручната служба Централна Скопје.

Преку Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на РМ со состојба на крај на декември 2016 година исплатени се 307.610 корисници на пензија, од кои: 191.179 корисници на старосна пензија, 77.898 корисници на семејна пензија и 38.533 корисници на инвалидска пензија. Покрај ова, преку Фондот исплатени се и: 357 минимални земјоделски пензии и 1.487 воени пензии. Согласно последните достапни податоци од Фондот, во 2015 година услугите поврзани со пензиско и инвалидско осигурување ги обезбедувале 645 вработени, од кои 252 во централата во Скопје и 393 во подрачните единици низ Републиката. Согласно укажувањата на ММФ (2016), клучен предизвик за пензискиот систем во РМ е неговата фискална одржливост, посочувајќи дека „дефицитот од 4,5 проценти од БДП е прилично голем, и без реформи и со намалувањето на работоспособното население, пензискиот дефицит се проектира да се зголеми двојно повеќе до 2030 година“ (стр. 4).



³ Фонд за пензиско и инвалидско осигурување, <http://www.piom.com.mk/za-fondot/>

1.4. Јавни установи за згрижување и воспитување деца

Согласно официјалните статистички податоци за 2016 година, во РМ има вкупно 66 јавни установи за згрижување и воспитување деца – детски градинки/центри за ран детски развој. Во нив услуги користат 33.280 деца, а тие се обезбедуваат преку 4.409 вработени, од кои 1082 лица воспитен кадар и 1.773 лица негувателски кадар. Клучни предизвици во однос на услугите преку детските градинки се нивна поголема достапност за да можат да обезбедат поголем опфат на деца, како и подобрување на вклученоста на децата со посебни потреби и децата во социјален ризик (УНИЦЕФ, 2013).

1.5. Јавни установи за социјална заштита на стари лица

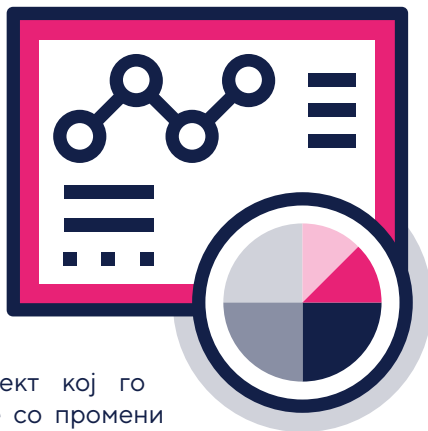
Согласно Листата на јавни установи за социјална заштита на стари лица (на МТСП) во РМ има пет вакви регистрирани установи, и тоа во: Скопје, Куманово, Битола, Прилеп и Берово. Во нив, согласно официјалните статистички податоци во 2016 година, услуги користеле 508 лица, обезбедени преку 143 вработени. Официјалните статистички податоци покажуваат дека поголем број стари лица се вклучени во приватните установи за стари лица отколку во јавните. Ова говори за недоволна јавна понуда за институционална поддршка во делот на обезбедување услуги за стари лица.

Сите овие институции, како и делот поврзан со видот на услугите кои се обезбедуваат за граѓаните во генерална смисла ја претставуваат и социјалната држава во РМ. За таа цел, квантитативното истражување во рамки на овој извештај се обиде да ги идентификува перцепциите на граѓаните не само за поединечните институции, туку, генерално, и ставовите на граѓаните за социјалната држава. Во продолжение истакнати се наодите од квантитативното истражување за социјалната заштита и социјално осигурување, како и клучните препораки за справување со истакнатите состојби и предизвици.

2

Наоди од квантитативното истражување за перцепциите на граѓаните во однос на квалитетот на услугите од социјална заштита и социјално осигурување

Квантитативното истражување во рамки на овој извештај ги испитуваше перцепциите на граѓаните во однос на понудените права и услуги преку институциите од доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување. Истовремено, направен е обид да се идентификуваат одредени трендови како и да се понудат одредени препораки за утврдените состојби.



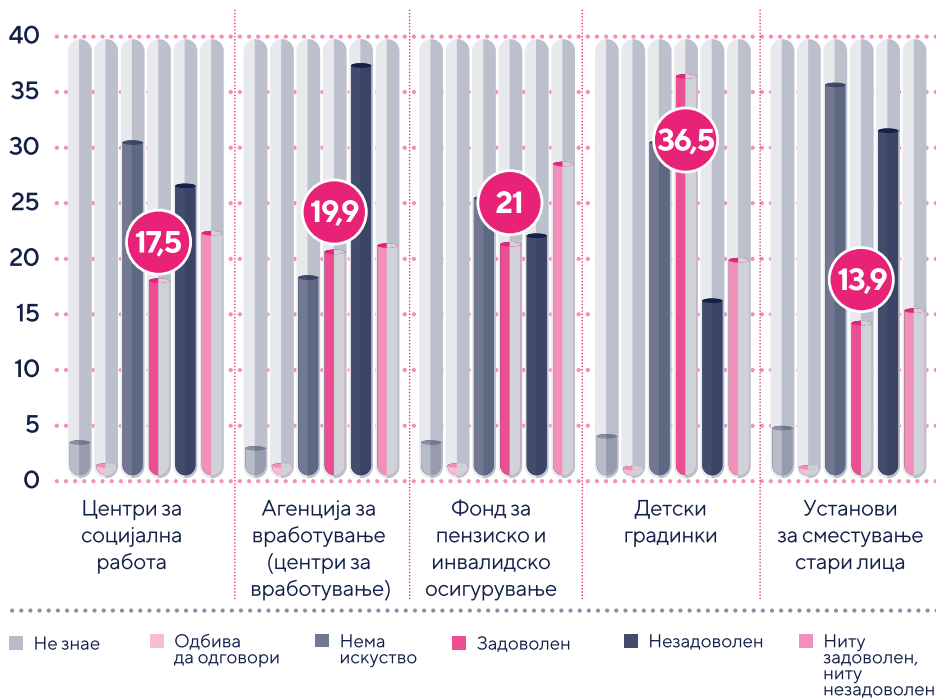
Теренската анкета е дел од проект кој го спроведува Центарот за управување со промени (ЦУП), финансиран од страна на Британската амбасада – Скопје. Таа е дел од процесот на следење и мониторирање на состојбите во различни области на општествениот живот. Теренската анкета што ја спроведе М-Проспект за потребите на Центарот за управување со промени (ЦУП) ја отсликува перцепцијата на граѓаните за квалитетот на услугите кои ги нудат одредени социјални институции, на различни нивоа. Анкетата е направена на 849 испитаници, со ниво на доверба од 95 проценти. Податоците се собирани од 9-ти до 23-ти октомври 2017 година, а се опфатени осум статистички региони, земајќи ја предвид распределбата на урбани и рурални средини.

Граѓаните ги истакнаа своите ставови за квалитетот на работата на пет типа државни институции, и тоа: центрите за социјална работа, Агенцијата за вработување (центрите за вработување), Фондот за пензиско и инвалидско осигурување, детските градинки и установите за сместување стари лица. Согласно добиените резултати, се покажува дека најголемо задоволство постои за квалитетот на услуги кои се нудат во детските градинки (36,5%), додека најмало од услугите кои се нудат во установите за сместување стари лица (13,9%). Сепак, мора да се истакне дека од вкупниот број испитаници (849), голем број немале искуство со посочените институции, на пример 35,5% немале искуство со установите за сместување стари лица што, секако, го намалува вкупниот обем на вредносните ставови за посочената институција.

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Графикон бр. 1:

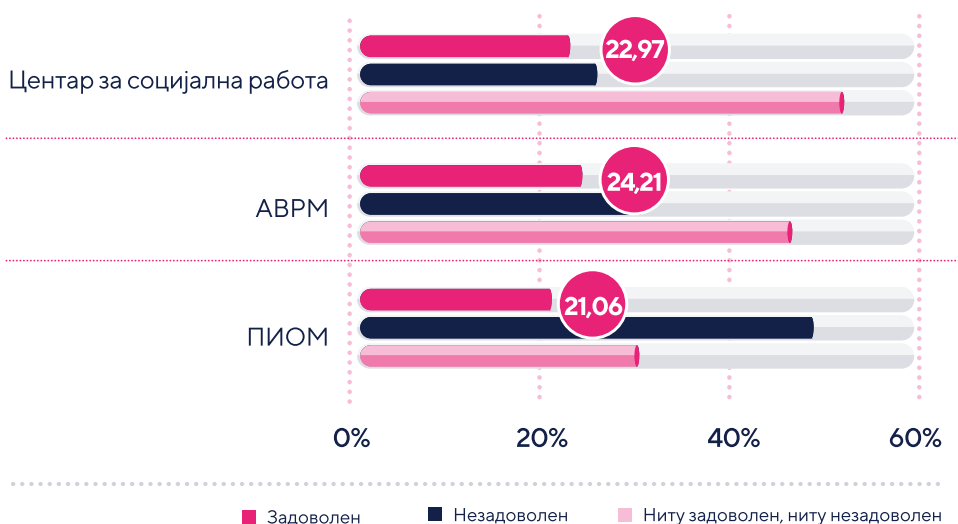
Граѓански перцепции за задоволството од правата и услугите на државните институции во системот на социјална заштита и социјално осигурување во Р. Македонија (во %)



Анализата, пак, само врз база на одговорите од граѓаните (230 лица) кои имале конкретно искуство со центрите за социјална работа, Агенцијата за вработување (центри за вработување) и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување укажува дека личното искуство, наспроти општите перцепции, оди во прилог на поголем број позитивни ставови за анализираните институции. Ова говори за потреба од подобрување на јавниот имиџ на овие институции, како и зголемување на транспарентноста на нивната работа.

Графикон бр. 2:

Задоволство од правата и услугите на државните институции во системот на социјална заштита и социјално осигурување во Р. Македонија, според граѓани корисници (во %)



Правата и услугите кои се нудат преку центрите за социјална работа беа испитувани преку перцепциите на граѓаните за: достапноста на социјалната парична помош, социјалните услуги и родителскиот надоместок за трето дете. За 40 % од испитаниците социјалната парична помош е недостапна за сите граѓани кои немаат приходи или кои имаат многу ниски приходи, додека останати 35,3 % сметаат дека СПП е недоволно достапна за сите кои имаат потреба од неа. Ваквата загрижувачка негативна перцепција (75,3 %) за достапноста до еден од клучните социјални трансфери наменети за ублажување на сиромаштијата укажува на потреба од понатамошно испитување на критериумите за стекнување со ова право, нивната релевантност со реалните животни околности на лицата со ниски приходи, како и евентуални институционални или легислативни пречки кои можеби го отежнуваат пристапот до ова право.

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Во прилог се истакнати и неколку размислувања на испитаниците во однос на начините за подобрување на социјалната парична помош, како индикација за предизвиците со кои се соочуваат граѓаните:



Да се доделува на оние кои им следува,
а не на тие кои имаат врски.

Женско, 35 години, Полошки Регион



Повисок износ на парична помош,
вработување на член од семејството.

Машко, 52 години, Вардарски Регион



Да се зголеми социјалната помош, да се
ослободат од плаќање струја, вода, данок.

Машко, 53 години, Југозападен Регион

Социјалните услуги кои се нудат преку центрите за социјална работа беа испитувани од аспект на нивниот придонес кон разрешување на проблемите со кои се соочуваат граѓаните. Граѓанските перцепции по ова прашање се поделени, па така 46 % сметаат дека тие можат да помогнат, додека 47 % сметаат дека тие не помагаат во разрешувањето на проблемите на граѓаните. Според работниот статус на граѓаните, се забележува дека меѓу невработените испитаници има најголем процент (53,3 %) кои сметаат дека услугите на центрите за социјална работа не излегуваат во пресрет, додека, пак, пензионерите имаат најпозитивен впечаток (44,4 %) дека социјалните услуги можат да помогнат во разрешувањето на проблемите со кои се соочуваат граѓаните.

Испитаниците истакнаа и свои конкретни размислувања поврзани со одредени социјални услуги:

Социјални услуги за деца и лица со посебни потреби:

Доколку е лицето над 15 години треба да добива парична помош во износ на минимална плата.

Женско, 60 години, Источен Регион

Посебни програми и помош за тие лица.

Машко, 39 години, Пелагониски Регион

Социјализација, еднаквост, инклузија.

Машко, 43 години, Североисточен Регион

Социјалните услуги за лица за еднородителски семејства:

Бесплатно образование за децата.

Машко, 44 годни, Вардарски Регион

Социјални услуги за припадници на маргинализирани заедници:

Обезбедување на домови и нивно вработување.

Женско, 43 години, Вардарски Регион

Поголема инклузија.

Женско, 63 години, Скопски Регион

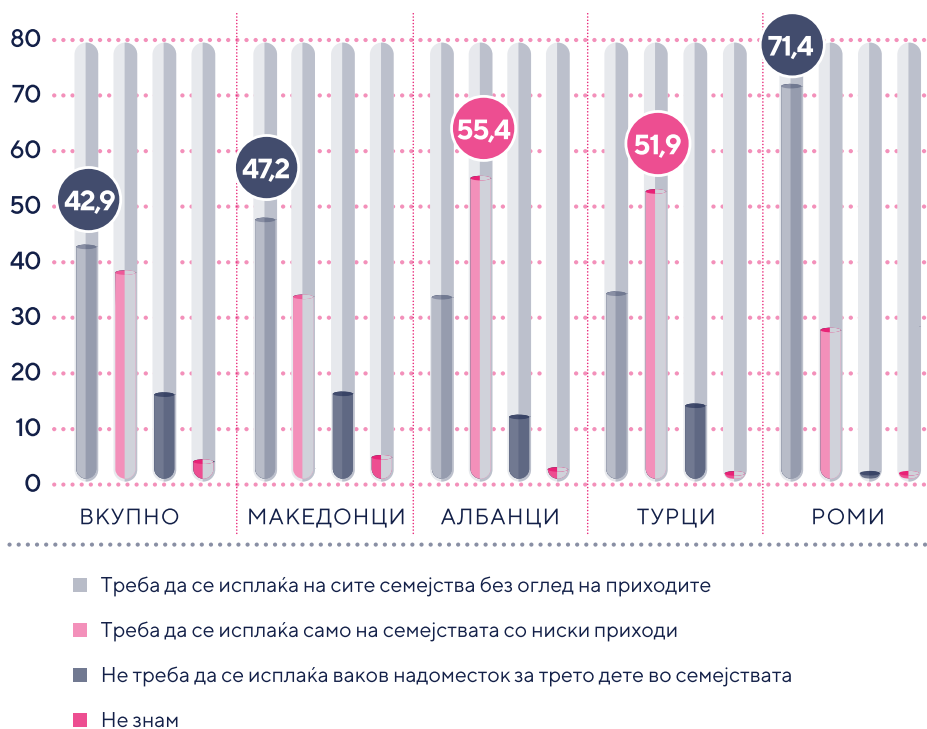
Граѓанските перцепции се, исто така, поделени во однос на правото – родителски надоместок за трето дете – и дали треба да се исплаќа на сите родители без разлика на висината на приходите во домаќинството. Од вкупниот број на испитаници, 42,9 % сметаат дека треба да се исплаќа на сите, без разлика на висината на приходите, додека 38,3 % сметаат дека треба да се исплаќа само на семејства со ниски приходи. Интересно е да се напомене дека 15,9 % од испитаниците одговориле дека ваков паричен надоместок воопшто не треба да се исплаќа.

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Гледано според етничка припадност на граѓаните, 55,4% од испитаните Албанци и 51,9% од испитаниците Турци сметаат дека овој надоместок треба да се исплаќа само на семејства со ниски приходи.

Графикон бр. 3:

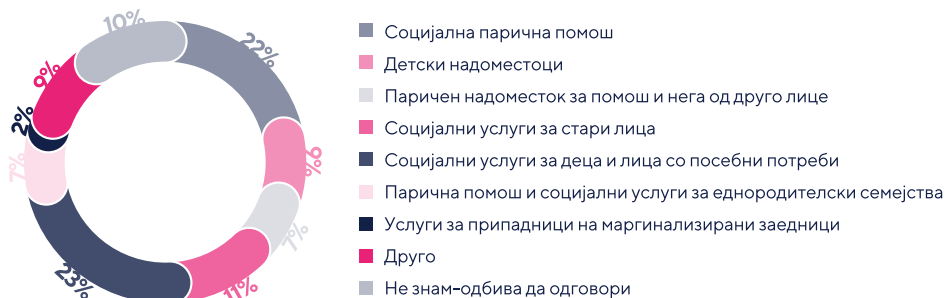
Граѓански перцепции, според етничка припадност, за родителскиот надоместок за трето дете (во %)



Граѓаните сметаат дека најголема итност од реформа има во однос на социјалните услуги за деца и лица со посебни потреби (22,9%), како и во однос на социјалната парична помош (21,9%). Најчесто истакнат начин за подобрување на квалитетот на овие прavi и услуги е зголемувањето на финансиските средства наменети за нив.

Графикон бр. 4:

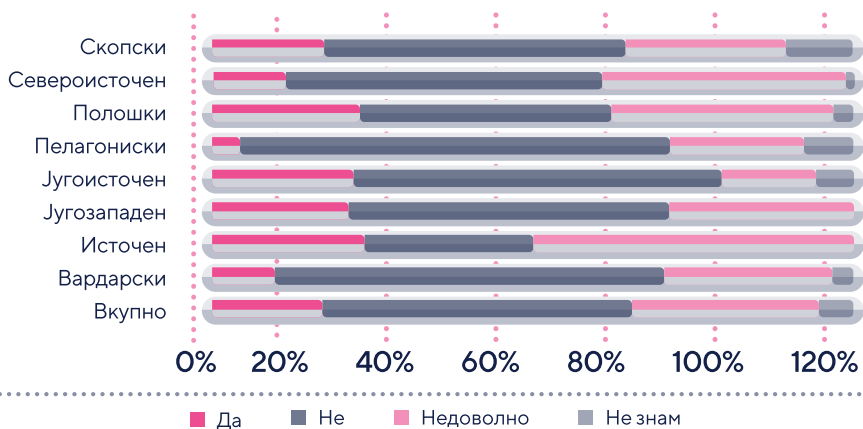
Перцепции за итност од реформа на поединечни права и услуги од социјална заштита, (во %)



Активните мерки за вработување кои се нудат преку Агенцијата за вработување и центрите за вработување од страна на мнозинството на граѓани не се видени како ефективно средство за намалување на невработеноста. Па така, само 17,2 % од граѓаните сметаат дека активните мерки ја намалуваат вработеноста, додека преовладувачки 48,3 % сметаат дека тие не ја намалуваат или недоволно (29,1 %) ја намалуваат невработеноста во РМ. Граѓаните од Источниот, Полошкиот и Југоисточниот Регион имаат повисока доверба од просечната во ефикасноста на активните мерки (23,8 %, 23,1% и 22,1%), додека поразително е што 61,7 % од невработените испитаници сметаат дека активните мерки не излегуваат во пресрет на невработеноста.

Графикон бр. 5:

Граѓански перцепции, според регион на живеење, за влијанието на активните мерки за вработување врз намалување на невработеноста (во %)



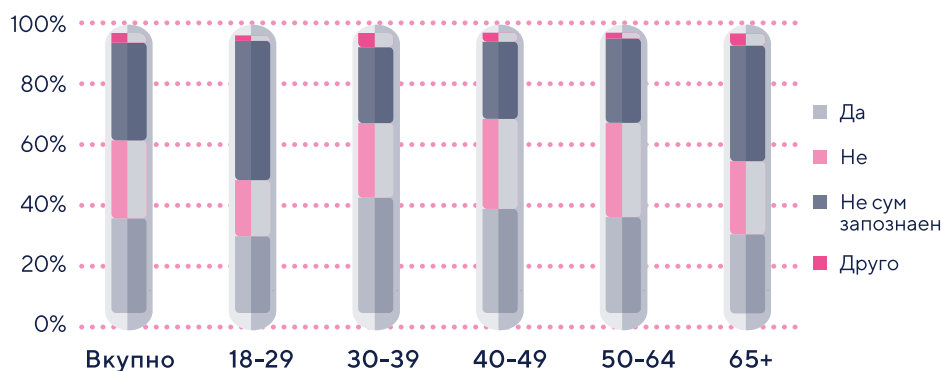
ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Согласно официјалните статистички податоци, пензиите како социјален трансфер имаат најголем ефект врз намалувањето на сиромаштијата во Р. Македонија. Сепак, во рамки на ова квантитативно истражување, се покажува дека 60,9 % од граѓаните сметаат дека висината на пензиите не е соодветна и не одговара на животниот стандард во државата. Ова можеби и не е толку неочекувано, имајќи предвид најмалку два фактори: 1) податоци од други теренски истражувања во РМ кои покажуваат дека при истакнување на ставот за висина на одредени парични ставки, граѓаните имаат тенденција да одговорат дека паричните ставки не се доволни; и 2) фактот дека директни корисници на пензиите во РМ не се само пензионерите, туку и останатите членови во домаќинството, па оттаму и очекувањето дека пензиите треба да покријат поголеми потреби. Сепак, обесхрабрувачки е дека најголем дел од испитаниците над 65 години, односно 74,6 % се изјасниле негативно за адекватноста на пензиите.

Од друга страна, пак, се покажува дека граѓаните не се доволно запознаени со моделот на пензиски систем во Р. Македонија. Имено, на прашањето дали постојниот тростолбен пензиски систем треба да се задржи или промени, 35 % од испитаниците одговориле дека не се запознаени за да одговорат. Загрижувачки е што најголема неинформираност има кај помладата популација (50 %) која задолжително треба да е дел од овој модел на пензискиот систем. Останатите, 33,8 % сметаат дека тростолбниот пензиски систем треба да остане, додека 27,8 % сметаат дека тој треба да се промени. Фактот дека скоро една третина од испитаниците сметаат дека треба да дојде до промена на постојниот тростолбен пензиски систем индицира неопходност за потемелно проценување на задоволството од функционирањето, но и иднината на пензискиот систем во Р. Македонија.

Графикон бр. 6:

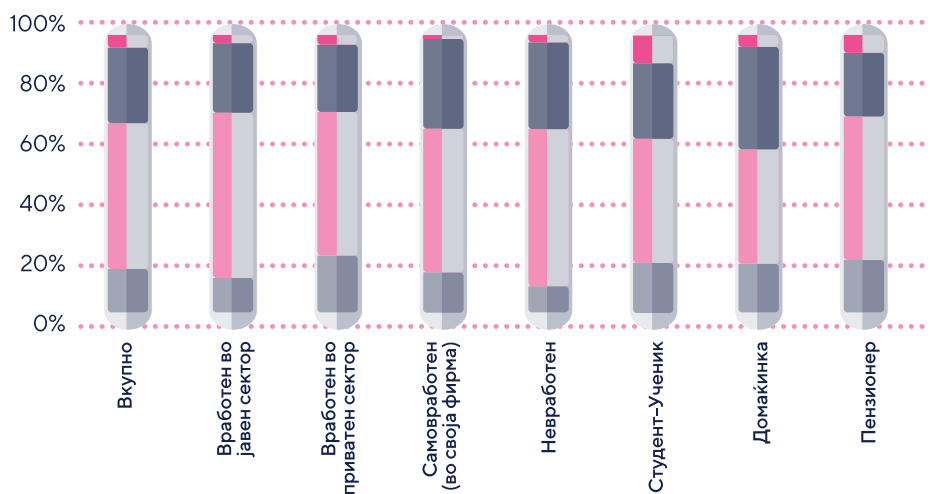
Граѓански перцепции, според возраст, за задржување на тростолбниот пензиски систем во РМ (во %)



Граѓаните, исто така, беа прашани да ја оценат социјалната држава во РМ, односно дали таа ги обезбедува основните социјални права и потребите на своите граѓани. Нешто повеќе од половина од испитаниците, односно 52,4 % сметаат дека социјалната држава недоволно и ограничено ги обезбедува основните социјални права и потреби. Меѓу испитаниците кои дале негативна оценка за социјалната држава во РМ (27,4 %), доминираат лицата кои живеат во Југозападниот (56,3 %) и Североисточниот Регион (50,7%), лицата кои живеат на село (32,4 %), како и млади лица на возраст од 18 до 29 години (30,2 %). Согласно работниот статус, очекувано, невработените лица се најмалку задоволни од социјалната држава, односно само 9,40 % од невработените испитаници сметаат дека таа ги обезбедува основните социјални права и потреби.

Графикон бр. 7:

Задоволство од социјалната држава во РМ, според работен статус на испитаниците (во %)



- Не знам
- Не, не ги обезбедува основните социјални права и потреби
- Недоволно и ограничено ги обезбедува основните социјални права и потреби
- Да, ги обезбедува основните социјални права и потреби

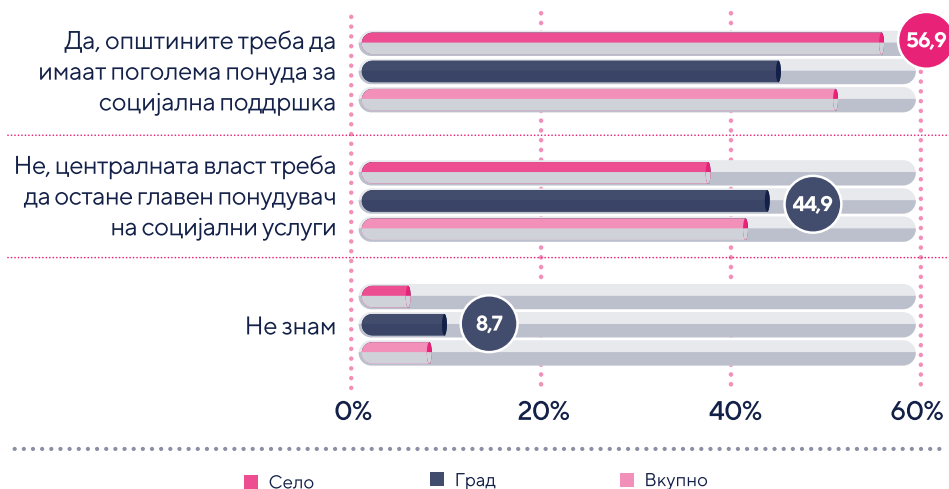
На крајот, граѓаните се изјаснуваа по однос на клучните предизвици, но и актуелните дебати поврзани со финансирањето и администрирањето на социјалните права и услуги. Во тој контекст, прашани дали проблемите на граѓаните од социјална природа треба повеќе да се обезбедуваат преку локалната власт (општините) или централната

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

власт, 50,2 % од испитаниците сметаат дека локалната власт треба да има поголеми ингеренции и понуда за социјална поддршка. Најголема поддршка за поголеми локални ингеренции во социјалниот домен истакнуваат испитаниците од Пелагонискиот и Југоисточниот Регион (73,6 % и 73,5 %), додека најмала во Полошкиот Регион (36,2 %). Анализата на одговорите, според место на живеење, покажува дека испитаниците кои живеат на село во поголем обем (56,9 %) споредено со оние кои живеат во град (46,4 %), преферираат социјалните услуги да се обезбедуваат од страна на локалната власт.

Графикон бр. 8:

Перцепции за обезбедување социјални услуги преку централна наспроти локална власт, (во %)

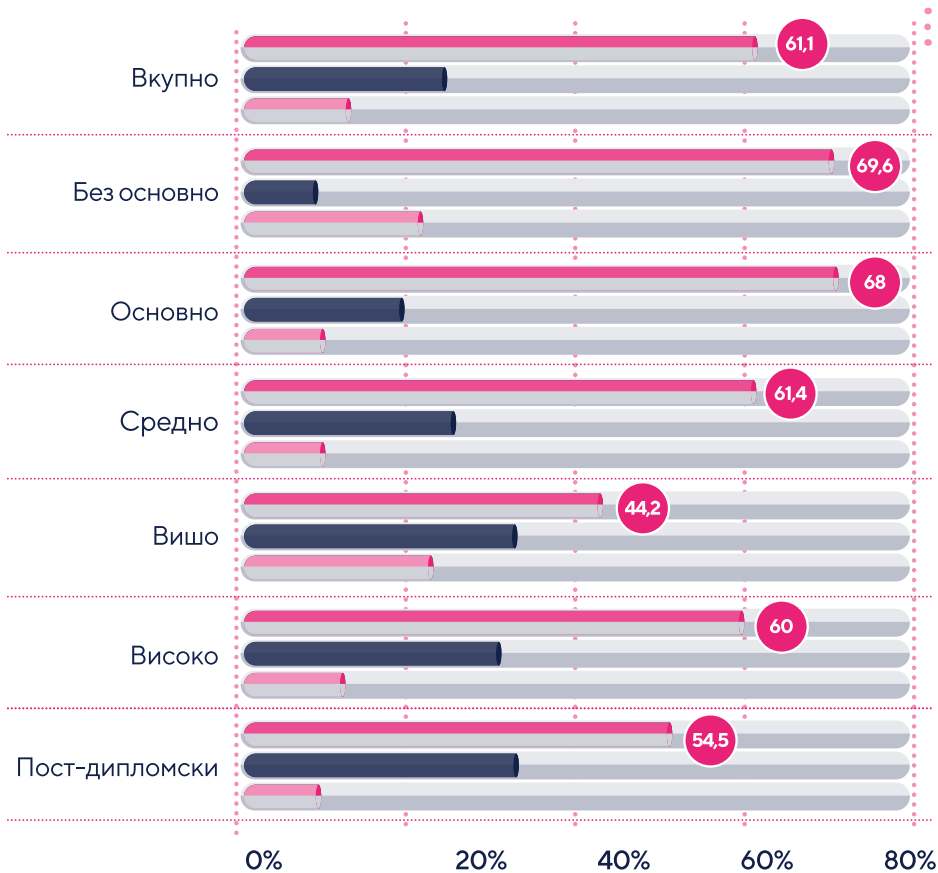


Најавите за промена на актуелниот начин на оданочување на приходот преку рамниот данок и враќање на прогресивното оданочување беа причина за опсервирање на перцепциите на граѓаните по тој однос. Поконкретно, граѓаните беа прашани дали ваквата промена би била поправедна кон пониските приходни групи или, пак, помалку праведна за повисоките приходни групи. Резултатите покажуваат дека 61,1 % од испитаниците сметаат дека различно треба да се оданочуваат луѓето со различни приходи бидејќи е неправедно тие со најниски приходи да плаќаат иста висина на данок на приход. Одредени разлики во одговорите се воочливи меѓу испитаниците со различен степен на образование. Очекувано, оние со пониско образование, кои

најверојатно се и лица со пониски приходи, даваат најголема поддршка за различно оданочување на приходите (69,6 %), додека оние со највисоко образование, кои најверојатно се и лица со повисоки приходи, во најголем број (36,4 %) сметаат дека рамното оданочување треба да се задржи. Ваквите разлики говорат за приходна несолидарност меѓу населението, односно залагање за промена или непромена на јавните мерки согласно нивното влијание врз индивидуалната (наспроти колективната) благосостојба во РМ.

Графикон бр. 9:

Граѓански перцепции, според степен на образование, за промена на начинот на оданочување на приходот во РМ, (во %)



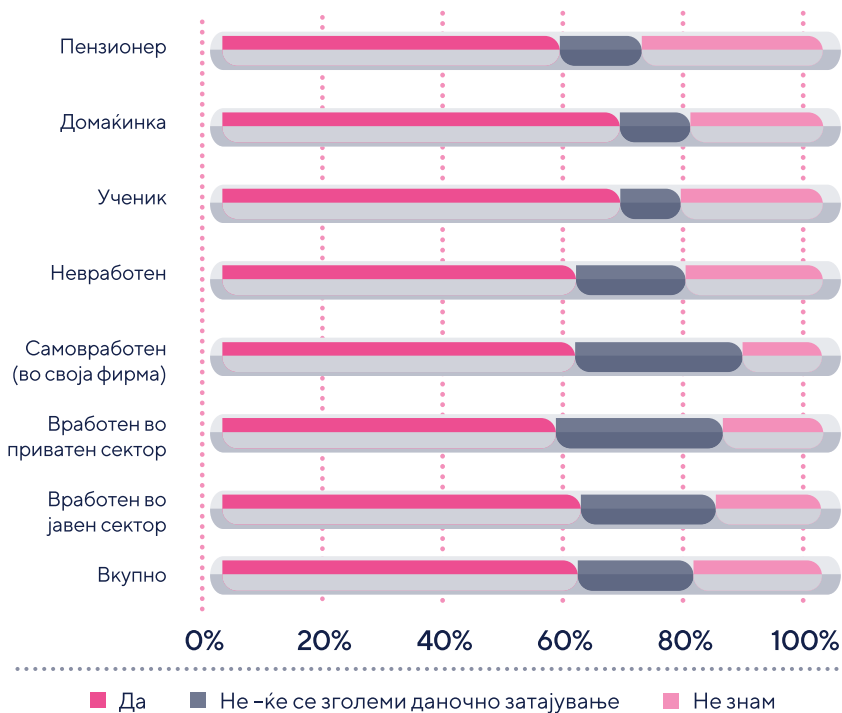
- Да, бидејќи е неправедно тие со најниски приходи да плаќаат иста висина на данок на приход
- Не, бидејќи така не е фер ниту за тие кои имаат повисок приход па треба да издвојат и повисоки суми
- Не знам

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИЈЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Во случај на примена на прогресивното оданочување на приходите, 59,2 % од испитаниците сметаат дека оваа мерка би била ефективна, наспроти 19,3 % кои сметаат дека со оваа мерка ќе се зголеми даночното затајување. Слично како и во претходниот случај, оние кои се вработени во приватниот сектор и самовработените, во поголема мера (27,8 % и 27,9 % последователно) од останатите сметаат дека прогресивното оданочување ќе придонесе за поголема евазија или непријавување на даноците. Ваквите перцепции треба да бидат земени предвид од надлежните институции при креирањето на даночните политики, имајќи предвид дека тие се видени како закана или ризик за лицата со различен работен статус.

Графикон бр. 10:

Граѓански перцепции (според работен статус) за ефектите од прогресивното оданочување



3. Заклучоци и препораки за унапредување на услугите од социјалната заштита и социјалното осигурување во Р. Македонија

Имајќи ги предвид претходно истакнатите состојби и предизвиците во доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување, надолното со наодите од квантитативното истражување спроведено за потребите на овој Извештај, во продолжение се истакнати главните заклучоци и препораки поврзани со пристапот, обемот, видот и квалитетот на правата и услугите кои се нудат преку системот на социјална заштита и социјално осигурување во РМ.

3.1. Заклучоци во однос на перцепцијата на граѓаните за услугите во доменот на социјалната заштита и социјалното осигурување:

Граѓаните во поголема мера се незадоволни, отколку задоволни од квалитетот на услугите во: центрите за социјална работа, центрите за вработување, домовите за стари лица и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување. Единствен исклучок од ова се детските градинки, во однос на кои граѓаните истакнале поголемо задоволство отколку незадоволство.

Од граѓаните дури 75,3 % сметаат дека социјалната парична помош е недостапна или недоволно достапна за сите социјално ранливи корисници со ниски приходи.

Постои поделеност на граѓанските перцепции во однос на социјалните услуги кои се нудат преку Центрите за социјална работа, односно 46 % сметаат дека тие можат да помогнат, додека 47 % сметаат дека тие не помагаат во разрешувањето на проблемите на граѓаните.

Во однос на родителскиот надоместок за трето дете – значителен дел од граѓаните – 38,3 % сметаат дека треба да се исплаќа само на семејства со ниски приходи, додека 15,9 % сметаат дека воопшто не треба да се исплаќа ваков надоместок.

Граѓаните сметаат дека најголема итност од реформа има во однос на социјалните услуги за деца и лица со посебни потреби (22,9 %), како и во однос на социјалната парична помош (21,9 %).

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА ГРАЃАНИТЕ ЗА ПРАВАТА И УСЛУГИТЕ ОД СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА И СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ

Најголемиот дел од граѓаните односно 48,3 % сметаат дека активните мерки за вработување не ја намалуваат или недоволно ја намалуваат (29,1 %) невработеноста во РМ.

Висината на пензиите, според мислењата на граѓаните, не е соодветна и не одговара на животниот стандард во државата за 60,9 % од граѓаните. Во однос на промената на актуелниот пензиски систем, најголем дел од испитаниците односно 35 % не се запознаени за да одговорат, 33,8 % сметаат дека тростолбниот пензиски систем треба да остане, додека 27,8 % сметаат дека тој треба да се промени.

За 52,4 % од граѓаните социјалната држава недоволно и ограничено ги обезбедува основните социјални права и потреби, додека за 27,4 % од граѓаните таа воопшто не ги обезбедува социјалните права и потреби.

Од испитаниците 50,2 % сметаат дека проблемите на граѓаните од социјална природа треба повеќе да се обезбедуваат преку локалната власт (општините), наспроти 42,5 % од испитаниците кои преферираат централната власт да обезбедува поддршка за социјалните проблеми.

Од испитаниците 61,1 % сметаат дека различно треба да се оданочуваат луѓето со различни приходи. Во случај на примена на прогресивното оданочување на приходите, 59,2 % од испитаниците сметаат дека оваа мерка би била ефективна, додека 19,3 % сметаат дека тоа ќе придонесе за даночно затајување.

3.2. Препораки за доменот на социјална заштита и социјално осигурување

3.2.1. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на социјалната заштита

Согласно перцепциите на граѓаните, јавниот имиџ на институциите од социјална заштита, особено на домовите за стари лица и центрите за социјална работа е негативен. Негативни перцепции се истакнати и во однос на пристапот до правото на социјална парична помош, додека, пак, за социјалните услуги и родителскиот надоместок за трето дете перцепциите се поделени. Во интерес на подобрување на овие состојби се препорачува:

Зголемување на јавноста и отчетноста во работењето на центрите за социјална работа

Покрај извештајните обврски кои центрите за социјална работа ги имаат како административна обврска кон Министерството за труд и социјална политика, се препорачува поголема јавност и достапност на обемот и видот на понудените права и услуги преку центрите за социјална работа. Еден можен начин за постигнување на поголема транспарентност и отчетност е обезбедување јавен пристап до опфатот, формите и профилот на корисниците кои користат права и услуги преку центрите за социјална работа. Ваквиот пристап ќе биде од полза за афирмирање на состојбите на локално ниво, како и за заинтересираните страни кои ќе може да ги искористат овие информации, во правец на поддршка на центрите за социјална работа или ранливите категории, со дополнителни форми на поддршка.

Ваквиот јавен пристап би бил од полза и во процесот на креирање на локални социјални програми кои можат да бидат од корист како за локалните самоуправи така и за граѓанскиот сектор. Покрај нудење јавен пристап до податоци, се препорачува и поголема присутност на центрите за социјална работа, како на терен така и во медиумскиот простор на локално ниво. Искористувањето на позитивните примери и практики кои центрите за социјална работа ги имаат може да придонесе не само за подобрување на нивниот јавен имиџ, туку и за доближување до потенцијални корисници кои немаат адекватен пристап до информации.

Подобрување на пристапот до правото на социјална парична помош

Имајќи предвид дека постојат голем број критериуми кои треба да се исполнат за да се оствари правото на социјалната парична помош, се наметнува неопходност од ревидирање на критериумите за остварување на ова право. Дел од критериумите кои се чинат проблематични се: сопственост (или закуп) на обработливо земјиште со површина поголема од 7.000 м², како и регистрирано моторно возило. Имено, сопственоста на движен и недвижен имот кога е придружена со други ограничувачки елементи во домаќинството, пр., немање извор на приходи преку кои би се набавила опрема за обработка на земјиште, број на невработени членови во домаќинството особено зависни членови, треба да биде третирана пофлексибилно, односно да се обезбедат дискрециони права на социјалните работници во

вакви случаи. На тој начин, лицата кои во моментот се неспособни за материјализирање на движниот и недвижниот имот не би се оставиле во ситуација на ризик од сиромаштија и социјална исклученост.

Други аспекти кои имаат потреба од промена заради подобрување на ефективност на социјалната парична помош се однесуваат на: поврзување на основницата на социјалната парична помош со референтна мерка за животен стандард во РМ, како и отстранување на пречките за поголема активација на корисниците на социјална парична помош (пр., непресметување на приходот остварен по основ на работно ангажирање за општинско корисна работа согласно програмата од Оперативниот план за активни програми и мерки за вработување, во вкупни приходи кои се земаат во пресметката за остварување на правото на СПП). Дополнителни пречки се јавуваат и во однос на непријавените лични и други приходи како и враќањето на неосновано примени парични средства согласно член 213 од Законот за социјална заштита што ги исклучува од понатамошно користење на социјалната парична помош.

Подобрување на социјалните услуги преку Центрите за социјална работа

Обемот на социјалните услуги преку центрите за социјална работа, особено оние во доменот на вонинституционалната поддршка, се чини доста ограничен. Ваквата констатација произлегува како од фактот за минимални финансиски средства со кои располагаат центрите за социјална превенција така и во делот на вонинституционалната социјална заштита. Граѓанските перцепции истакнати во овој извештај укажуваат на потреба од итност за реформирање на социјалните услуги за деца и лица со попреченост. Исто така, се согледува дека поддршката која центрите за социјална работа ја нудат директно за ранливите категории во делот на домување, образование, вработување како и поддршка во обезбедувањето на секојдневните животни потреби е ограничена и недоволна.

За таа цел, се препорачува трансформирање на дел од паричните права за социјална заштита, пр., за глувост, за слепило, за мобилност, во социјални услуги кои ќе се нудат на овие лица во остварувањето на нивните потреби. Исто така, се препорачува поголемо искористување на постојните буџетски капацитети кон нудење иновативни социјални услуги, пример, преку спојување на невработените работоспособните корисници во нудење социјални услуги за ранливи социјални категории.

Реконцептуализирање на правото за родителски надоместок за трето дете

Иако граѓанските перцепции за ова право се поделени во однос на тоа кои приходни групи треба да го користат (сите или само ниско приходни групи), сепак, постои и група испитаници (15 % од вкупниот број испитаници) кои сметаат дека ова право треба да се укине. Во таа смисла, имајќи предвид дека, од една страна, стапката на сиромаштија кај домаќинствата со три и повеќе деца во РМ е исклучително висока (50,6 %) и не се намалила значително во периодот откако е воведено ова право, а, од друга страна, дека ова право го користат сите приходни групи, се наметнува потребата од реконцептуализирање на ова право.

Ова би можело да се постигне преку воведување приходен праг за ова право, или негово обезбедување како придружно право само за корисниците на социјална парична помош, односно на домаќинствата со три и повеќе деца кои се без или со многу ниски приходи.

Подобрување на квалитетот на услугите во јавните установи за сместување стари лица

Согласно демографските трендови за стареење на населението во РМ, се поставува императивот од подобрување и на институционалната заштита на старите лица во РМ. Во тој контекст, се препорачува зголемување на сместувачките капацитети, но и зголемување на бројот на стручните лица кои работат во овие сместувачки капацитети во интерес на специфичните потреби на постарото население.

Се препорачуваат задолжителни годишни процени за квалитетот на овие јавни установи, како од аспект на соодносот на вработени и корисници така и од аспект на програмите на јавните установи за специјализирани здравствено-социјални активности профилирани согласно потребите на корисниците.

3.2.2. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на вработување

Поаѓајќи од негативните граѓански перцепции за ефективност на активните мерки за вработување кои се спроведуваат преку Агенцијата и центрите за вработување, како и од образовниот профил на регистрираните невработени лица, се препорачува зголемување на понудата и обемот на услугите за вработување, како и префрлување на одредени институционални ингеренции меѓу централната и локалната власт.

Зголемување на понудата на услуги за вработување

Имајќи предвид дека во уделот на понудата за вработување преку центрите за вработување доминираат активните мерки (субвенционирани вработувања, олеснување за плаќање социјални придонеси и сл.) наспроти услугите, се препорачува зголемување на понудата на услуги, особено оние кои се однесуваат на обука, доквалификација и преквалификација. Ваквата понуда на услуги треба да соодветствува на образовниот профил на регистрираните невработени во центрите за вработување. Исто така, треба да постојат прецизни временски рокови за реализација на активните мерки за да се избегнат откажувањата од страна на невработените. Неможноста за обезбедување жиранти од страна на невработените треба да биде проследена со поголема административна поддршка на невработените во искористувањето на активните мерки.

Зголемување на ингеренциите на локалните центри за вработување во креирањето на активни мерки и услуги за вработување

Гледано од аспект на распределбата на ингеренциите во однос на спроведувањето на активните мерки и услуги за вработување меѓу Агенцијата за вработување на РМ и центрите за вработување, се чини дека центрите имаат помал удел во дефинирањето на видот и обемот на понудените мерки и услуги за вработување. Од тој аспект, се препорачуваат поголеми надлежности и ингеренции на центрите за вработување во одредувањето на бројот потребни активни мерки и услуги, како и видот на мерките и услугите кои треба да се понудат соодветно на образовниот профил на невработените.

3.2.3. Подобрување на квалитетот на правата и услугите во доменот на пензиското и инвалидското осигурување

Согласно граѓанските перцепции во однос на задоволството од Фондот за пензиско и инвалидско осигурување, адекватноста на пензиите, како и перцепциите на тростолбниот пензиски систем, во прилог се неколку препораки и за подобрување на квалитетот на услугите во доменот на пензиското и инвалидското осигурување.

Разгледување на можноста за воведување право на гарантиран приход за стари лица

Со оглед на фактот дека во Р.М. има значителен дел од популацијата која работи во неформалната економија (непријавени, без плаќање на придонеси), ваквиот статус на овие лица ги оневозможува да остварат право на пензиско осигурување. За таа цел, се препорачува процена на обемот на популација над возраст за пензионирање која не е покриена со пензиско осигурување и која нема дополнителни приходи. Се препорачува воведување базичен приход за лица кои се над официјалната возраст за пензија, во износ над линијата за сиромаштија. Сепак, евентуалното воведување на вакво право треба да се спроведе на начин кој нема да влијае на евентуална евазија на придонесите за социјално осигурување, ниту на дестимулација на актуелните осигуреници во пензискиот систем.

Проценување на потребата од менување на тростолбниот пензиски систем

Дефицитот со кој се соочува Фондот за пензиско и инвалидско осигурување, покрај невработеноста како фактор, се јавува и поради намалените придонеси по основ на нивно уплаќање во вториот пензиски столб (односно во приватните пензиски друштва). За таа цел, се препорачува темелно проценување на потребата од задржување на тростолбниот пензиски систем во услови на континуирани зголемувања на буџетските одлевања за исплаќање на пензиите.

3.2.4. Зголемување на довербата и праведноста кон/на социјалната држава

Граѓанските перцепции за социјалната држава укажуваат на незадоволство во однос на обезбедувањето на основните социјални права и потреби. За таа цел, неопходно е зголемување на отчетноста на институциите кои ги обезбедуваат клучните социјални права (образование, здравство, социјална заштита, вработување), како и зацврстување на клучните уставни принципи: социјална правда и солидарност.

Зацврстување на социјалниот ризик како примарен основ и принцип за пристап до паричните права во социјалната заштита и социјалното осигурување

Воведувањето на низа парични права во системот на социјална заштита кои не се однесуваат само на социјално ранливите категории, односно кои можат да ги користат сите, придонесе за одлив на значителни финансиски средства од централниот буџет кон приходни категории кои се од повисок ранг. Паралелно со ова, постојат строги критериуми за пристап до паричните права од социјална и детска заштита кои исклучуваат голем број социјално ранливи и нископриходни категории.

Од тие причини се препорачува зацврстување на политиката на примарност на социјалниот ризик, како клучен основ и принцип за користење на паричните права од системот на социјална заштита. Ваквата политика ќе обезбеди социјална праведност и солидарност, при што поранливите категории граѓани би имале приоритет во обезбедувањето на нивната благосостојба.

Воведување на прогресивно оданочување на приход со цел намалување на приходната нееднаквост во РМ

Високата нерамномерна распределба на приходи согледана преку коефициентот Џини во РМ (33,6 % во 2016) укажува на неопходност од низа мерки кои ќе придонесат за нејзино намалување. Најавеното прогресивно оданочување мора да се темели на заложбата за искористување на повисоките даночни стапки во интерес на подобрување

на социјалните услуги наменети за сите, но особено за најранливите социјални категории. Сепак, имајќи предвид дека солидарноста како принцип во спроведувањето на јавните политики одамна е подзаборавена категорија, за очекување е и веќе постојниот отпор во јавноста за спроведувањето на прогресивното оданочување.

За таа цел, неопходно е видливо таргетирање или наменување на прогресивното оданочување за зголемување на финансирањето на клучните социјални права (образование, социјална заштита, здравство) што подеднакво ќе влијае како врз индивидуалната така и врз колективната благосостојба во државата.

Референции:

Агенција за вработување на Р. Македонија (2017), *Годишен извештај за 2016*, Скопје: Агенција за вработување.

Агенција за вработување на РМ (2016), *Оперативен план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот за 2016 година*, Скопје: АВРМ.

Државен завод за статистика (2017), *Социјална заштита на деца, млади и возрасни лица 2016*, Скопје: Државен завод за статистика.

Државен завод за статистика (2017), *Установи за згрижување и воспитување на деца – детски градинки – центри за ран детски развој 2016*, Скопје: Државен завод за статистика.

International Monetary Fund (2017) *IMF Country Report No. 17/354 – former Yugoslav Republic of Macedonia*, Washington: IMF.

Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“ (2010), *Анализа на состојбите во социјалната заштита и социјалното вклучување на локално ниво*, Скопје: МТСП и Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“.

Македонска платформа против сиромаштија (2016), *Социјална заштита во Р. Македонија: како до систем по мера на секој граѓанин*, Скопје: Македонска платформа против сиромаштија.

Меѓународен монетарен фонд (2016), „Република Македонија: Завршна изјава на Мисијата по член 4 за 2016 година“, Вашингтон: ММФ.

Mojsoska-Blazevski, N. and Petreski, M. (2015) *Impact Evaluation of Active Labour Market Programs in Fyr Macedonia: Key Findings*, Budapest: International Labor Organization.

УНИЦЕФ (2013), *Зајакнување на социјалната заштита на децата: анализа и препораки за поправичен и поефикасен систем на надоместоци за деца*, Скопје: УНИЦЕФ.

УНИЦЕФ (2013) *Да не дозволиме да заостане ниедно дете: Правичност за децата*, Скопје: УНИЦЕФ.

Finance Think (2016), *Како се трошат народните пари: анализа на трошоците и на придобивките од избрани јавни политики во Македонија*, Скопје: *Finance Think*.

Фонд за пензиско и инвалидско осигурување (2016), *Извештај за работата на Фондот на пензиско и инвалидско осигурување на Македонија во 2015 година*, Скопје: ФПИОМ.

Фонд за пензиско и инвалидско осигурување (2016), *Статистика за 2016 година*, веб-страница на Фондот за пензиско и инвалидско осигурување, <http://www.piom.com.mk/statistika/statistika-2016/>

